

Таміла КЛЕПАЧ,
 учитель-методист
 Харківської ЗОШ № 131

ЖИТТЯ ЗАРАДИ СВІТЛА І ДОБРА

Сторінками життєпису родини Алчевських

Мета статті: розкрити вплив сімейного виховання, взаємин, освіти на формування моральності людини. У цьому сенсі взірцем для Слобожанщини стала родина Алчевських, відома як в Україні, так і в Європі.

Матеріал не лише дає змогу простежити крізь товщу років творчі шляхи обдарованих особистостей, а й спонукає замислитися над тим, для чого людина приходить у цей світ, що може зробити для України, свого народу і себе самої.

Сім'я – це первинне середовище,
 де людина вчиться творити добро.

В. Сухомлинський

Серед когорти першорядних українських діячів середини XIX – початку XX ст. вирізнялися Алчевські зі Слобожанщини. Ця родина просвітників (батько, мати і шестеро дітей) жила і творила добро в той час, коли Україна вела боротьбу за незалежність, за збереження своєї мови й культури.

Чи можна нині з упевненістю казати, що вичерпно досліджено доробок кожного з членів сім'ї, визначено діапазон їхнього служіння Вітчизні? Ні, бо, на жаль, їхні імена історія довго замовчувала. Принагідно згадували, що була така Христя Алчевська, український педагог XIX ст.; частіше звучало ім'я Івана Алчевського – видатного співака, «українського Карузо», знаного і в Європі, і в Америці.

Подружжя Алчевських – Олексій Кирилович і Христина Данилівна – люди небадужі, принципо-

ві, великодушні, освічені й активні. З автобіографії молодшої доньки Христини: «Батько мій, Олексій Алчевський, походив із родини дрібного бакалійного торговельника... Освіту він мав лише двокласної “приходської” школи, але згодом багато читав і цікавився ідеями Олександра Герцена. Заснував у місті Суми єдину там громадську книгозбірню. В юних літах побачив він на Курщині молоду доньку вчителя Журавльова – Христину Данилівну, талановиту самоучку... Олексій Алчевський почав її “просвіщати” з поля ідей, носячи статті Герцена і власні свої рукописні вірші... Потім він одружився з нею. Це була гарна, чула, швидка і палка, як зірниця, дівчина румунського походження, що родилася в Борзні Чернігівської губернії, з чудовим мецо-сопрано й широкими чорними бровами. Дід її (із сербів) Вуїч (генерал) брав участь у війні 1812 року...»

Приїхавши до Харкова, Олексій і Христина Алчевські захопилися народницьким рухом 60-х рр. Молоді люди розуміли: саме освіченість вирізняє людину, ушляхетнює її, підносить над загалом, дає чіткий дороговказ у житті. Проводять велику культурно-просвітницьку роботу: Олексій організовує й очолює гурток «Громада», а Христина – товариство поширення грамотності. На цих зібраннях молоді звучало Шевченкове слово, линула народна пісня, читали українські книжки, статті, які також поширювали в різних куточках України. На «вогник» гуртка збиралися Пантелеймон Куліш, Олександр Потебня, Микола Вороний, Тадей Рильський, Василь Мова, Олександр Олесь, Михайло Обачний (Михайло Косач, брат Лесі Українки), Гнат Хоткевич.

Лібералізація суспільного життя Росії в середині XIX ст., що була провісником майбутніх реформ, сприяла пошвавленню національного руху. Повернувшись наприкінці 50-х рр. із заслання, провідники Кирило-Мефодіївського братства

Родина Алчевських

оселилися в Санкт-Петербурзі, де в 1859 р. створили першу українську громаду – культурно-просвітницьку організацію, що мала на меті сприяти розвитку народної освіти, свободи літературного слова, формуванню національної свідомості. Саме на цих ідеях ґрунтувався перший в імперії часопис «Основа», навколо якого гуртувалися відомі діячі національного руху: Микола Костомаров, Василь Білозерський, Тарас Шевченко. Виникають громади в Харкові, Полтаві, Чернігові, Одесі.

Безумовно, просвітницько-культурологічна діяльність не була основною справою життя О. Алчевського, ділової людини європейського складу розуму і характеру. Він засновує перші в Харкові торговий і земельний банки, Олексіївське гірничорудне промислове й Донецько-Юр'ївське сталеплавильне товариства. На базі цього останнього збудовано Алчевський металургійний комбінат (місто Алчевськ і завод названі іменем його засновника), який діє і нині.

Мудрий, працелюбний, щирий, Олексій Кирилович духовним зором осягав життя народу. Українська традиція допомоги ближньому знайшла вияв у його благодійницьких справах. На щедрі пожертви (сягали кількох мільйонів рублів) було зведено сільськогосподарський інститут, гірничий технікум, недільні школи, школу в селі Олексіївка Словяносербського повіту (нині Луганська область), у якій сім років працював Борис Грінченко зі своєю дружиною Марією Миколаївною. Бібліотеки, товариства для дітей-сиріт і людей літнього віку, притулки, лікарні, церкви – це далеко не повний перелік добродійних діянь харків'янина-мецената.

Коло інтересів банкіра, промисловця викликало подивування місцевої інтелігенції. Він цікавився літературою, музикою. «Побувати в салоні Алчевських, – писав Остап, син українського композитора Миколи Лисенка, – це все рівно, що відвідати театр». О. Алчевський спілкувався з письменниками, вченими, композиторами. Його пристрасною була «божественний Фридерик Шопен, святинею – Шевченків “Кобзар”». «Як я піростала – самий тільки батько читав мені Шевченка, з якого добув собі і переписав рідкий тоді повний “Кавказ” та “Сон” (“У всякого своя доля...”)) і підшив до друкованих уступів “Кобзаря”», – згадувала в автобіографії його донька. Мріяв також, аби власними силами й коштами в Харкові поставити пам'ятник великому поетові.

Початок ХХ століття. Економічна криза в Росії... «Так страшно жить було в цей час лихий, недобрий. У штольнях душ лиш холод і п'тьма...» (Н. Лівницька-Холодна). Державні чиновники відмовили у фінансовій підтримці промисловцеві, сильна й уміла

рука якого творила багатства для країни, добро – для народу. Самогубство О. Алчевського (кинувся під потяг на Варшавському вокзалі в Санкт-Петербурзі 7 травня 1901 р.) резонансом прокотилося по всій Росії, Європі.

Харків'яни, йдучи сквером Перемоги, у шанобі схиляють голову перед пам'ятником великому українцеві О. Алчевському, про якого Іван Вернадський сказав: «Брила, талант, колос, повен аналітичного розуму, благородства».

Певна закономірність є в тому, що талановитим випадають особливо нелегкі часи, доля готує їм труднощі, які всупереч усьому мусять здолати, виявляючи хист і волю. До таких людей належала і Христина Данилівна, вірна супутниця свого чоловіка. Поєднала в собі дивовижні іпостасі – блискучого педагога і берегині великого роду Алчевських.

Національне самоусвідомлення, розуміння своєї ролі як доньки волелюбного українського народу бере початок у неї з юних літ. «Українка» – псевдонім 18-річної Христі, яким підписувала свої листи до О. Герцена, російського революціонера, письменника. «Просвітителька народу» – викарбовано на її надгробку. Її життя – це подвижницька праця матері, жінки-борця, жінки – уособлення мудрості. Це їй присвятила свій вірш донька Христина:

Тобі, що свій народ кохаш,
Чий образ в серці я ношу,
Що і мене любить навчаєш,
Тобі, задумана, пишу:
Думки про щастя у свободі,
Про пал завзятий в боротьбі,
Про скарб, захований в народі, –
Усе, голубонько, тобі!

Олексій Алчевський

Христина Алчевська

Недільна школа Х. Алчевської у Харкові. 1893 р.

Христина Данилівна ввійшла в історію освіти як талановитий педагог, умілий організатор; її серце краялося від безправ'я трудівників-освітян. Вона усвідомлювала важливість і нагальність суспільних змін саме в освітянській галузі. Вірними її помічниками в роботі недільної школи були відомі науковці Дмитро Багалій, Микола Бекетов, Василь Данилевський, Андрій Краснов і молоде покоління Алчевських.

Освітня й педагогічна діяльність Христини Данилівни здобула високу оцінку видатних діячів: Лесі Українки, Івана Франка, Миколи Лисенка, Ольги Кобилянської, Льва Толстого, Володимира Короленка, Антона Чехова.

Одним із засобів поширення досвіду роботи недільних шкіл стали виставки, перша з яких відбулася в Парижі 1899 р. Харківська недільна школа експонувала два томи «Що читати народу?» і дістала високу нагороду, а Х. Алчевську обрано віце-президентом Міжнародної ліги освіти. Тритомник «Книга для дорослих», видання «Хроніки недільних шкіл» успішно експоновано в Москві, Парижі, Антверпені (Бельгія).

Праці відомого педагога опубліковано в журналах «Русская мысль», «Вестник Европы», а в 1912 р. «Рідний край» Олени Пчілки надрукував «Шевченкове свято в школі». Результати подвижницької роботи недільної школи вражають: за 57 років її випускницями стало 20 тисяч жінок, освічених, свідомих українок, які назавжди запам'ятали настанову П. Куліша: «Своєї рідної мови і свого рідного звичаю вірним серцем держіться».

За плідну працю Х. Алчевська удостоєна високих міжнародних літературних і педагогічних нагород, золотих медалей Московського й Петербурзького товариств поширення грамотності в народі.

Усе життя Христини Данилівни пов'язане з ім'ям Великого Кобзаря. Багато уваги приділяла

вивченню його біографії, творів, школу назвала іменем поета.

Із твору учениці «Сторінки сивочолого Харкова»: «Щовесни ніжний аромат із саду Алчевських будить спогади про приватну недільну школу. Учениці поспішають до пам'ятника Великому Тарасу (встановлено в 1898 році), що сяє в ласкавих променях березневого сонця урочистою білизою італійського мармуру. Шевченкові нащадки не забувають його слів: “Нема на світі України, немає другого Дніпра...” Звучать вірші й могутне “Реве та стогне Дніпр широкий...” Незвичайно, радісно...

Питають перехожі: “Звідки ж пам'ятник?” Директорка відповідає, щиро усміхаючись: “Пам'ятник до 85-ї річниці з дня народження поета на власні кошти замовив Олексій Кирилович, мій чоловік, скульптору Володимирові Беклемішеву, академіку з Санкт-Петербурга”. Дзвінки голоси дівчат, виводячи нові рядки з “Кобзаря”, хвилями котяться Мироносицькою, заповнюють її, далі-далі поспішають на площі Харкова».

Як відомо, могутня та нація, яка має дітей, об'єднаних любов'ю до батьків, рідної землі, гармонійно розвинених, сильних духом і тілом, активних і відповідальних. Саме такими були сини і доньки сім'ї Алчевських; вони стали достойними нащадками батьків, гідно продовжили їхню справу – служіння рідному народові.

На схилі літ у своїй книжці «Передумане і пережите» Х. Алчевська писала: «Я вірю в любов моїх дітей. І яка я щаслива цією любов'ю».

Старший син – Дмитро став кандидатом природничих наук, чудово грав на віолончелі і гарно співав.

Григорій Алчевський – педагог, вокаліст, композитор. Закінчив фізико-математичний факультет Харківського університету і Московську консерваторію. Автор навчальних посібників з теорії і практики вокального мистецтва, якими користуються дотепер. Автор музики для романсів, зокрема й на слова Т. Шевченка («Чого мені тяжко»), Лесі Українки («Стояла я і слухала весну»), Христини Алчевської («Душа – се конвалія ніжна»).

Григорій Алчевський

Душа – се конвалія ніжна,
Сокрита у темному лісі,
В ній мрія таїться кохана.
Для неї вона й розцвітає,
Нікому незнана...
Душа – се безсилая квітка,
Що пахощі лєє, але гине,
Що з тихого смутку зав'яне...
І в лісі ніхто в оту пору
На неї не гляне...

Микола Алчевський – юрист, письменник, громадський діяч. Закінчив юридичний факультет Харківського університету, був присяжним, повіреним, професором, викладав латину, мав хист до літератури. У 1919 р. видав у Харкові один із перших підручників для дорослих – «Буквар».

Найталановитіший із дітей – Іван. Геніальний оперний і камерний виконавець за неповних 16 років творчого життя створив на сценах імператорського театру в Санкт-Петербурзі, Брюсселі, Лондоні, Парижі, Монте-Карло, Тбілісі, Баку 55 найскладніших образів.

Видатний маестро, «український Карузо», симфонічний диригент, артист, піаніст переймався розвитком української культури. У 1915 р. в Москві заснував та очолив музично-драматичне товариство «Кобзар». Там же ініціював постановку опери Петра Гулака-Артемівського українською мовою «Запорожець за Дунаєм» на сцені Державного академічного театру опери та балету.

Іван Алчевський

Доньки Алчевських – Анна і Христина були свідомі того, що є спадкоємицями глибокої і мудрої нації. Обидві надавали посутню допомогу матері, працюючи в її недільній школі. Анна мала хист до

малярства, закінчила художнє училище. У 20 років стала дружиною відомого архітектора Олексія Бекетова, була його секретарем і помічником. Будинок-музей в Алушті, де мешкають правнуки Алчевських, зберігає цікаві експонати – особисті речі Анни Алчевської.

Улюбленицею сім'ї вважалася наймолодша донька Христя, якій Бог дав різнобічні таланти. Здобула добру освіту в Харкові, Парижі (Вищі педагогічні курси в Сорбонні у 1900–1902 рр.). За приклад брала власну матір, розпочавши педагогічну кар'єру (викладала французьку мову в гімназіях Харкова).

Проте Христина Олексіївна Алчевська більше відома як письменниця, блискуча перекладачка, авторка 12 поетичних збірок, драматичних поем. Із неповних п'ятдесяти років життя майже тридцять присвятила літературній праці.

Першу збірку «Туга за сонцем» (1907) високо оцінили Іван Франко («Від усієї збірки пахне молодістю... Її тягне до себе краса й усе поетичне») та Ольга Кобилянська, з якою Х. Алчевську пов'язувала багаторічна дружба. Поетичні збірки «Вишневий цвіт», «Пісні серця і просторів» – гімн на честь народу-велетня, його незборимих визвольних дій. «Сльози», «Встань, сонце», «Мандрівець» сповнені трагізму, мають багато спільного з антивоєнними творами Ольги Кобилянської, Марка Черемшини.

Х. Алчевська була талановитою перекладачкою, здебільшого з російської та французької мов. Особливу цінність мають у перекладі російською ліричні вірші й поема «Мойсей» І. Франка; українською мовою вірші Олександра Пушкіна, Кіндрата Рилєєва; російською – твори Віктора Гюго. Французькою мовою переклала вірші Т. Шевченка, І. Франка.

Пам'ять – це криниця, дно якої десь у незмірних глибинах. А ще її можна порівняти з віковим розложистим дубом – символом талановитої родини Алчевських – патріотів України, приклад служіння Вітчизні яких маємо нині взорувати.

Література

1. Алчевський Г. О. // Енциклопедія сучасної України. – К., 2001. – Т. 1.
2. Алчевський І. А. // Музыкальная энциклопедия. – Москва, 1973. – Т. 1.
3. Алчевська Х. Твори / Х. Алчевська. – К.: Дніпро, 1990.
4. Багалій Д. Т. Шевченко і кирило-мефодіївці / Д. Багалій. – Х., 1925.
5. Белов В. А. К. Алчевский / В. Белов. – Москва, 1903.

6. Єненко Ю. Наші кривні: Грінченки й Алчевські на Луганщині / Ю. Єненко // Літ. Україна. – 1993. – 21 січ.
7. Жуковський А. Нарис історії України / А. Жуковський, О. Субтельний. – Л.: НТШ, 1991.
8. Історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. / за ред. П. Хропка. – К., 1991.
9. Мухін М. Т. Г. Шевченко в педагогічній практиці Х. Д. Алчевської / М. Мухін // УМЛШ (Дивослово). – 1982. – № 3. – С. 3–7.
10. Петрик Т. Рідкісні матеріали родини Алчевських / Т. Петрик // Слово. – 2002. – № 4.